

Особливості сучасної структури банківської системи України.

В статті виділені основні особливості сучасної структури банківської системи України, на основі аналізу трьох критеріїв: кількість банків в Україні, їх організаційно-правова форма господарювання, раціональність їх розміщення по території України.

Постановка проблеми. Вивчення стану банківської системи України та аналіз тенденцій її розвитку дають підстави стверджувати, що за останні роки вона практично сформувалася як дворівнева, і в цілому відповідає вимогам перехідного періоду. Вона є важливою складовою фінансово-кредитної системи держави та активно впливає на соціально-економічні процеси як держави в цілому, так і її регіонів. Стрімкий розвиток українських банків став основою формування повноцінних ринкових відносин та базових елементів, пов'язаних із рухом фінансових ресурсів, без яких функціонування ринкового господарства неможливо. Так, від надійного та ефективного функціонування банків залежить ефективність розвитку всіх галузей господарства нашої держави.

В умовах активізації інтеграційних процесів на фінансовому ринку взаємовідносини банків постійно розвиваються, тому їх структуризація має важливе теоретичне й практичне значення. Вдосконалення структури банківської системи є основою як розвитку, так і більш ефективного виконання її функцій. Структура банківської системи віддзеркалює її розвиток: якщо банківська система недостатньо ефективно реалізує свої функції в конкретних умовах ринку, то серед спектра причин необхідно розглядати також недостатню структуру самої системи. Це й обумовлює важливість та актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітним аспектам проблем розвитку банківської системи присвячено праці провідних вітчизняних економістів: В. Гейця, О. Дзюблюка, В. Корнєєва, В. Міщенко, А. Мороза, М. Савлука. Однак безпосередньо дослідженню структури банківської системи

присвячено мало наукових праць. Серед досліджень проблем структури банківської системи України можна виділити «Розвиток грошово-кредитних відносин у трансформаційній економіці України» П. Матвієнка. Так, науковець приводе наступне визначення структури: «... це сукупність банків, система зв'язків між ними, рівні побудови (одно- або дворівнева структура)». [1, с. 146] Він виділяє, що структура банківської системи України складається з двох елементів: макроструктури – як сукупності банків і системи взаємовідносин між ними, включаючи центральний банк, і мікроструктури – організаційної структури самого банку, включаючи його філії та підрозділи, в тому числі й за кордоном. М. Савлук відмічає: «банківська система - це не проста сукупність окремих банків, а свідомо побудована на законодавчій основі їх єдність з чітким визначенням місця, субординації та взаємозв'язків окремих її елементів та ланок. Вона виконує свої специфічні функції і роль в економіці, які хоч і пов'язані з функціями і роллю окремих банків, проте не повторюють їх і не зводяться до них, а мають самостійне значення». [2]

Виділення невирішених раніше частин проблеми і формування цілей статті. Проблема оптимальної структури банківської системи України дедалі гостріше постає в умовах посилення конкуренції, концентрації та централізації банківського капіталу, активізації процесів глобалізації, стрімкого розвитку інформаційних технологій, які ведуть до ускладнення діяльності українських банків. Тому для визначення оптимальної структури необхідно проаналізувати структуру банківської системи, яка вже склалася в Україні. На нашу думку, до основних критеріїв, що визначають структуру банківської системи, можна віднести кількість банківських установ, їх організаційно-правову форму господарювання, раціональність їх розміщення за територією України, рівень капіталізації, обсяг активно-пасивних операцій, тощо.

Метою даної статті є виявлення особливостей, що притаманні сучасній структурі банківської системи України.

Виклад матеріалу дослідження. Відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність», банківська система України складається з

Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України. [3] Національний банк є першим рівнем банківської системи країни, а всі інші банківські установи – другим.

Однак, необхідно відмітити, що структура банківської системи залежить від взаємовідносин та взаємозв'язків між банківськими установами другого рівня та від організаційної структури кожного окремого банку, включаючи його філії та підрозділи, в тому числі й за кордоном.

Так, характерними ознаками структури банківської системи є кількість банківських установ, їх організаційно-правова форма господарювання, раціональність їх розміщення за територією України. На нашу думку, аналіз даних критеріїв дасть можливість виявити особливості структури сучасної вітчизняної банківської системи.

Про розвиток банківської системи свідчить перш за все динаміка кількості банківських установ.

В Україні з 1991 по 1995 рік виникло 230 банків в переважній більшості дрібних і мало потужних. [4, с. 153] Такому швидкому зростанню кількості зареєстрованих банківських установ сприяв початковий порядок отримання дозволу на створення приватних банків, який передбачав спрощені правила одержання ліцензії та дуже низькі вимоги до мінімального розміру капіталу за майже повної відсутності регулювання банківської діяльності. Більшість дрібних банків була заснована одним або кількома державними підприємствами, які через міжбанківський ринок знаходили доступ до позик НБУ. Тому, коли в 1994-1996 роках відбулося призупинення інфляційних процесів та встановлення НБУ регулюючих правил щодо діяльності банків другого рівня, це спричинило банківську кризу та викликало серію банкрутств, та на кінець 2000 року кількість банків зменшилася до 195 установ. Динаміка кількості банківських установ наведена в таблиці 1.

Таблиця 1

Кількість банківських установ в Україні (за реєстром) на кінець року [4, с. 154]

Показники	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Кількість банків за реєстром	230	195	189	182	179	181	186	193	198
Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	1	9	9	12	8	4	1	6	-
Кількість діючих банків	-	153	152	157	158	160	165	170	173
Кількість банків з іноземним капіталом, з них:	12	22	21	20	19	19	23	35	47
- зі 100% іноземним капіталом	1	7	6	7	7	7	9	13	17

З таблиці видно, що загальна кількість банків протягом останніх 7 років практично не змінювалася і знаходиться на рівні 180-190 офіційно зареєстрованих банків, з яких два банки – це державні банки: Укресімбанк та Ощадний банк України. Однак необхідно відмітити, що реально діючі банки складають близько 88% зареєстрованих і ця цифра також практично не змінювалася протягом останніх 7 років. Це засвідчує досягнення відносної стабілізації числа банків на певному рівні і це вже можна вважати позитивною тенденцією на даному етапі розвитку банківської системи України, хоча кількість банківських установ залишається досить великою в порівнянні з іншими східно-європейськими країнами: в 3 рази більше, ніж в Польщі, в 5 разів більше, ніж в Чехії, Угорщині та Румунії, в 9 разів більше, ніж в Словенії та Словаччині.

Протягом останніх 3 років практично в два рази зросла кількість банків з іноземним капіталом (з 23 до 47 банківських установ), що свідчить про привабливість вітчизняного ринку банківських послуг для іноземних інвесторів.

Наступним критерієм структури банківської системи, який, на наш погляд, необхідно проаналізувати, є організаційно-правова форма господарювання банківських установ. Відмітимо, що з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо форми створення банків та розміру статутного капіталу», з 4 жовтня 2006 року банки можуть створюватися тільки в формі відкритого акціонерного товариства або кооперативного банку. Банки, створені у формі закритого акціонерного

товариства або товариства з обмеженою відповідальністю, зобов'язані протягом трьох років привести свою організаційно-правову форму у відповідність з вимогами цього Закону. [5] У зв'язку з цим до 2009 року в Україні повинні залишитися лише акціонерні товариства відкритого типу та кооперативні банки. (рис. 1)

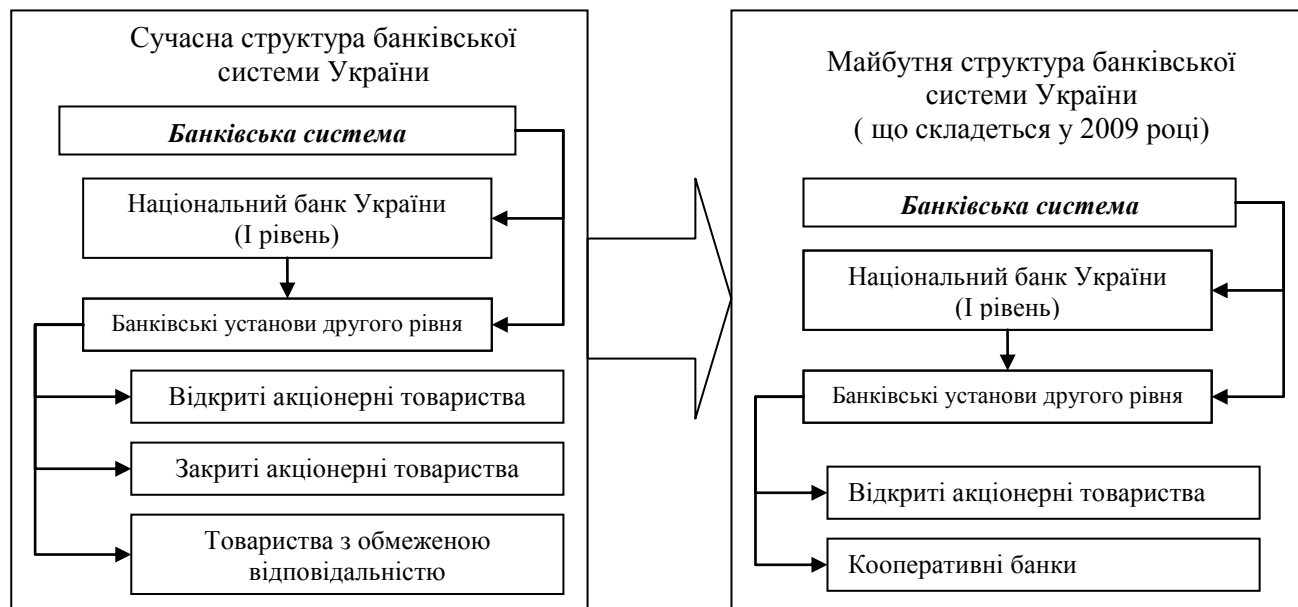

Рис. 1. Структура банківської системи України в залежності від організаційно-правової форми господарювання банківських установ

Ці вимоги зі сторони уряду, на нашу думку, є вірними та обґрунтованими в сучасних умовах розвитку вітчизняної банківської системи. Акціонерні товариства відкритого типу мають наступні переваги перед іншими видами товариств:

- по-перше, акції відкритих акціонерних товариств можуть вільно обертатися на фондовому ринку: акціонером може стати любий, хто купив хоча б одну акцію;

- по-друге, акції акціонерного товариства відкритого типу можуть переходити від одного власника до іншого без згоди інших акціонерів, при цьому на функціонування акціонерної компанії не впливає некомпетентність, смерть чи банкрутство окремих акціонерів;

- по-третє, обмежена відповідальність акціонерів сприяє активізації залучення капіталу із зовнішніх джерел. Так, основна ідея, яка звичайно

переслідується при створенні акціонерного товариства відкритого типу, – це залучення та концентрація капіталу фізичних та юридичних осіб з метою їх використання для отримання прибутку.

Але поряд із визначеними перевагами існує багато недоліків, основними з яких є: по-перше, неможливість більшості акціонерів впливати на управління банком; по-друге, посилення контролю крупних акціонерів над іншими великими і середніми через механізм купівлі контрольного пакету акцій. В той же час, незважаючи на недоліки, акціонерна форма є найбільш ефективною при організації любого підприємства, зокрема банку.

На нашу думку, необхідно з'ясувати, як вплине внесення таких змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» на розвиток банківської системи України в цілому. Динаміка структури банківських установ України другого рівня за організаційно-правовою формою господарювання відображена на рис. 2.

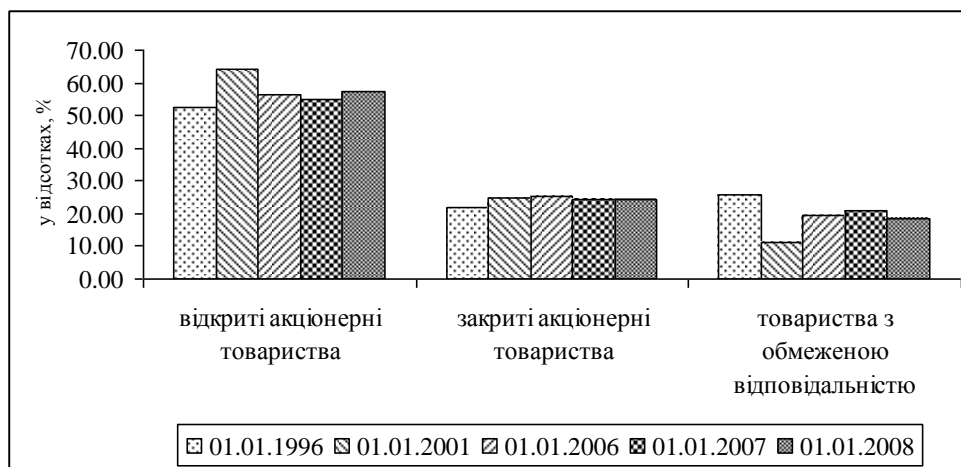

Рис. 2. Структура банківських установ України другого рівня за організаційно-правовою формою господарювання. [4, с. 153-154]

З рис. 2 видно, що до 2000 року переважали банківські установи, які відносяться до відкритих акціонерних товариств (52% всіх банківських установ), на другому місці – товариства з обмеженою відповідальністю (26%) і на третьому – закриті акціонерні товариства (22%). Протягом 2001 – 2006 рр. спостерігається зменшення питомої ваги банківських установ, організованих у формі акціонерних товариств відкритого типу (53,6%) та збільшення товариств з обмеженою відповідальністю (20,4%), при чому кількість банків,

організованих у формі закритих акціонерних товариств, залишається практично на одному рівні (біля 25%). Саме така тенденція в зміні структури банківських установ, на нашу думку, змусила до прийняття даної поправки до Закону України «Про банки та банківську діяльність».

Однак, як свідчать дані наведеного рисунку, внесення цих змін призвело до незначних змін в структурі банківської системи України, і на 1 січня 2008 року можна спостерігати наступну ситуацію: відбулося збільшення кількості банків відкритого типу (57,23%), а кількість банків закритого типу та організованих у формі товариств з обмеженою відповідальністю зменшилася та складає 24,3% та 18,5% відповідно.

Необхідно відмітити, на даний момент в Україні не існує кооперативних банків. [4, с. 153-154] Відзначимо, що кооперативний банк – це спеціалізоване кредитно-фінансове підприємство, створене кооперативними підприємствами та пайовиками (фізичними особами) на основі колективної та державної власності, демократичного характеру вибору керівних органів та прийняття рішень з метою пільгового кредитування дрібних і середніх підприємств та жителів (передусім у малих містах, сільській місцевості) і надання інших послуг на вигідніших, порівняно з комерційними банками, умовах. Вони покликані, передусім, надавати дешеві позички та інші послуги своїм членам не з метою привласнення максимальних прибутків, а надання фінансової взаємодопомоги. Демократичні умови організації кооперативних банків виявляються у тому, що кожний учасник кооперативного банку незалежно від розміру своєї участі у капіталі банку (паю) має право одного голосу без права передачі його іншим уповноваженим особам. Тому, на нашу думку, внесення даних змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» може привести до створення кооперативних банків, які діють практично в усіх розвинених країнах світу, важливе місце яких обумовлене, передусім, сприяттям розвитку кооперативних підприємств.

Наступним кроком в аналізі структури банківської системи, на наш погляд, є раціональність розміщення банківських установ другого рівня за

територією України. Так, якщо ще на кінець 1995 року майже в усіх областях України, крім Волинської та Кіровоградської, існував хоча б одним місцевий банк, то на кінець 2005 року в десяти областях, тобто майже в половині, вони припинили своє існування. [4, с. 155-156] Регіональна структура банківських установ представлена в таблиці 2.

Таблиця 2

Регіональна структура банківських установ другого рівня України [4, с. 156]

Регіони	Кількість діючих одиниць, банків, на кінець року								
	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
м. Київ	81	79	84	85	83	89	97	100	105
Одеська, Миколаївська, Херсонська, АР Крим, Запорізька	39	23	18	18	19	18	16	16	15
Луганська, Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Сумська	50	35	33	36	38	38	36	39	39
Полтавська, Житомирська, Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Чернігівська, Київська	13	6	6	6	6	6	5	5	5
Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Волинська, Львівська, Рівненська,	27	11	12	12	11	9	9	9	9

З таблиці 2 видно, що велика кількість банків знаходиться в найбільш економічно та промислово розвинених центрах країни – це такі міста, як Київ, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, АР Крим, Одеса. Так, в 1995 році в Києві була сконцентрована половина всіх банківських установ – 81 банк, а в 2007 році їх кількість вже зросла до 105, що становить 60%. Так, кількість банківських установ в Києві постійно зростає, а в усіх інших регіонах зменшується: за період 1995-2007 рр. на півдні України залишилося із 39 банківських установ 15, на сході – із 50 банків 39, на заході – із 27 банків 9, в центрі України – із 13 банків 5. Так, місцеві банківські установи здебільшого відсутні в депресивних та присутні в економічно розвинутих районах України, що відповідно впливає на кількість, якість та ціну послуг на банківські продукти в окремих регіонах.

Звісно, що чим краще розвинута банківська система в регіоні, тим інтенсивніше там розвивається підприємництво, що веде до стимулювання економічних процесів та до поліпшення рівня життя населення. Тому, на нашу думку, Національний банк України повинен стимулювати розвиток

регіональних банків, які в подальшому можуть стати основою розвитку економіки регіонів.

Таким чином, до особливостей структури банківської системи України можна віднести дуже нерівномірне розміщення банків за її територією. Така нерациональна територіальна структура призводить до жорсткої конкуренції банків у великих промислових центрах та монополізму двох-трьох банків у менш розвинених регіонах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи результати проведеного дослідження можна відмітити особливості структури вітчизняної банківської системи в залежності від визначених нами критеріїв.

Першою характеристикою, яку ми аналізували, була кількість банківських установ. Можна відмітити досягнення відносної стабільності числа банків на рівні 180-190 офіційно зареєстрованих банків. Це є позитивним для розвитку вітчизняної банківської системи, хоча кількість банківських установ залишається ще досить великою в порівнянні з іншими східно-європейськими країнами. Однак, при дослідженні оптимізації структури банківської системи з кількісного боку саме кількість банків не повинна відігравати домінуючої ролі. Так, в Угорщині на мільйон осіб кількість банків складає 6 установ, в Росії – 9, в Польщі – 2, а в Україні – біля 3,5.

Друга характеристика – це організаційно-правова форма господарювання банківських установ. В Україні функціонують банківські установи створені у формі відкритих і закритих акціонерних товариств та товариств з обмеженою відповідальністю, однак політика НБУ спрямована на створення тільки відкритих акціонерних товариств та кооперативних банків. Перехід до створення банків у формі відкритих акціонерних товариств можна вважати позитивним, так як саме акціонерні товариства відкритого типу спонукають:

- до прозорості банківської діяльності, яка так необхідна в умовах переходу до вимог Базелю-II, до стандартів якого вже почали переходити в розвинених країнах;

- до розвитку українського фондового ринку, так як акції відкритих акціонерних банків переважно будуть звертатися на фондовому ринку;

- до залучення та концентрації банківського капіталу. Перехід до акціонерних товариств відкритого типу може істотно підвищити рівень капіталізації українських банків та створити умови для подальшого розвитку банківської системи України.

Третій критерій, що ми брали до уваги, – це раціональність розміщення банківських установ. Можна спостерігати дуже нерівномірне розміщення банків другого рівня за територією України. При наявності достатньо великої кількості банків в Україні, більшість з них сконцентрована в найбільш економічно та промислово розвинених центрах країни – це Київ, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, АР Крим, Одеса. Так, можна дійти висновку, що відбувається жорстка конкуренція між банками у великих промислових центрах та можна спостерігати монополізм двох-трьох банків у менш розвинених регіонах.

Таким чином, в умовах розвитку інтеграційних процесів удосконалення структури банківської системи країни має розглядатися як одне з пріоритетних завдань розвитку як банківської системи, так і національної економіки в цілому.

Список використаних джерел

1. Матвієнко П. В. Розвиток грошово-кредитних відносин у трансформаційній економіці України – К.: «Наукова думка», 2004 р. – 256 с.

2. Савлук М. І. Гроші та кредит // www.library.if.ua

3. Закон України «Про банки і банківську діяльність» №2156-III від 21.12.2000 // Урядовий кур'єр. – 2001. – №8. – 17 січня.

4. Окремі дані про банки України // Бюлетень Національного банку України – 2008. – №5. – С. 153-156.

5. Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо форми створення банків та розміру статутного капіталу” від 14.09.2006 // Урядовий кур'єр. – 2006. – №185. – 4 жовтня.